

Ellen Nieminen

FM, Turun yliopisto, englannin kieli
ellen.niemin3n@gmail.com

Identiteetit liikkeessä – sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen Négar Djavadin ja Pajtim Statovcin romaaneissa

Avainsanat: Kaunokirjallisuus, queer-teoria, postkoloniaalinen teoria, siirtolaisuus, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Uudet yllirajaiset queer-kirjailijat muovaavat Euroopan kirjallisuuskenttää ja antavat mahdollisuuden monimuotoisten siirtolaiskokemusten parempaan ymmärtämiseen. Albanialais-suomalaisen Pajtim Statovcin and iranilais-ranskalaisen Négar Djavadin teokset peilaavat kulttuurien yhteentörmäyksiä ja globaalia epätasa-arvoa terävällä ja yllätyksellisellä otteella. Seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti vaikuttavat siirtolaisen asemaan ja maailmankuvaan sekä lähtömaassa että uudessa kulttuurissa, ja kaunokirjallisuus tarjoaa keinon ilmaista muuttuvia identiteettejä dynaamisella ja moniulotteisella tavalla.

Klassikoksi muodostuneessa esseessään *Imaginary Homelands* (1992) Salman Rushdie esittää ajatuksen, että kahden kulttuurin välissä elävä ihminen joutuu väistämättä kohtaamaan kaikkien totuuksien suhteellisen luonteen. Tämä synnyttää Rushdien mukaan siirtolaistausten kirjottajien keskuudessa ainutkertaisen taiteellisen ilmaisutavan, jota leimaavat muun muassa fantasian ja realismin sekoittuminen ja fragmentoitunut, pirstaleinen visio. Rushdie hahmottaa oman asemansa Intiasta lähtöisin olevana, mutta sen rajojen ulkopuolella kirjoittavana kirjailijana paradoksaalisena ja rajallisena, mutta samaan aikaan arvokkaana. Hän käyttää vertauskuvaa rikkinaisista ja palasiaan kadot-

taneista peleistä, joiden kautta todellisuus hahmottuu. "Identiteettimme on samanlaisesti monimuotoinen ja osittainen", Rushdie tiivistää.

Albaanialaistaustainen Pajtim Statovci ja iranilais-ranskalainen Négar Djavadi ovat molemmat tuoreita tapauksia kansainvälisellä kirjallisuuskentällä. Statovci julkaisi menestystä niittäneen esikoisromaaninsa *Kissani Jugoslavian* vuonna 2014, ja hänen toinen romaaninsa *Tiranan sydän* ilmestyi vuonna 2016. Elokvakäsikirjoittajana aloittanut Djavadi puolestaan julkaisi löyhästi omaelämäkerrallisen esikoisromaaninsa *Désorientalen* vuonna 2016, ja englanninkielinen käännös *Disoriental* ilmestyi vuonna 2018. Statovci muutti perheineen suomeen kaksivuotiaana Jugoslavian konfliktin tieltä, ja Djavadi saapui Ranskaan kouluikäisenä hänen perheensä paetessa Iranin vallankumouksen kärjistämää poliittista vainoa.

Kaikissa kolmessa romaanissa esiintyy siirtolaisperhe, joka traumaattisten pakolais- ja väkivaltakokemusten seurauksena hajoaa sekä psykologisella että konkreettisella tasolla. Kirjojen päähenkilöt poikkeavat valtavirrasta seksuaalisen suuntautumisensa ja sukupuoli-identiteettinsä suhteen, ja käsittelevät omaa identiteettiään kahden kulttuurin ristipaineessa ja vaikeiden kokemusten kanssa kamppaillen. Romaanit yhdistelevät

eri aikatasoja, genrejä ja kerronnallisia muotoja, ja kuljettavat rinnakkain kansallista mytologiaa, suuria poliittisia myllerryksiä ja intiimiä henkilökohtaista historiaa. Kun pakolaisuuteen ja siirtolaistaustaan lisätään seksuaalivähemmistön edustaminen, kysymykset identiteetistä ja kuulumisesta muuttuvat aiempaakin monisyisemmiksi, ja Rushdien kuvailemista universaaleista totuuksista tulee entistäkin häilyvämpiä.

Kolme romaania, kolme tarinaa

Teoksessa *Kissani Jugoslavia* Statovci käy läpi epäonnisen Kosovon albaaniperheen vaiheita sen paetessa Jugoslavian kasvavia levottomuuksia Suomeen. Väliaikaiseksi tarkoitettu oleskelu venyykin pysyväksi, ja kotimaahan jätetty vauraus ja ylpeys vaihtuvat päivittäiseksi sinnittelyksi, suuriksi pettymyksiksi ja jatkuvaksi häpeäksi. Vaatimattomista maalaisoloista tuleva Emine elää impulsiivisen ja tyrannimaisen aviomiehensä varjossa, kun taas vanhemmistaan vieraantunut poika Bekim viettää eristäytynyttä ja yksinäistä opiskelijaelämää lemmikkikäärmeensä kanssa. Bekim hakee elämäänsä merkitystä ja nautintoa satunnaisista nettikohtaamisista muiden miesten kanssa, ja törmää yöelämässä arvaamattomaan ja narsistiseen puhuvaan kissaan, joka hetkellisesti valtaa hänen elämänsä. Tarina kerrotaan perheen pojan Bekimin ja hänen äitinsä Eminen näkökulmasta.

Tiranan sydän -romaanissa Statovci seuraa kahden kovaonnisen Kosovon albanialaisen nuoren pyrkimyksiä karistaa kannoiltaan sodan ja köyhyyden runtelema kotimaansa ja löytää tiensä vauraaseen länteen. Päähenkilö Bujar vaeltaa maasta ja kulttuurista toiseen esiintyen vuoroin miehenä, vuoroin naisena, ja tarkastelee kulloistakin yhteiskuntaa ulkopuolisuuden linssin lävitse. Globaalin epäoikeudenmukaisuuden lisäksi Statovci käsittelee kokeellisella otteella kansallisuuden ja sukupuolen rajoja sekä näiden kahden muuttujan suhdetta toisiinsa.

Négar Djavadin romaanissa *Disoriental* Iranista Ranskaan paennut Kimiä Sadr alkaa pariisilaisen hedelmöitysklinikan odotushuoneessa muistella menneisyyttään ja perheensä vaiheita, jotka kietoutuvat Iranin myrskysisään lähihistoriaan ja svussa kulkeviin legendoihin. Kimiän vanhemmat – kuten Djavadin omatkin vanhemmat – kuuluvat Iranin länsimieliseen älymystöön, ja joutuvat pakenemaan kotimaastaan Iranin vallankumouksen jälkeen Kimiän isän poliittisen aktiivisuuden vuoksi. Kimiä itse on elänyt lapsuutensa poikamaisena tyttönä kahden sukupuolen välissä, ja löytää Ranskassa tiensä kapinallisten nuorten alakulttuuriin

ja sitä kautta seksuaalisen identiteetin aukeamiseen.

Muuttuvat identiteetit

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen näkökulmasta Djavadin ja Statovcin romaaneissa on runsaasti samansuuntaisia asetelemia siitakin huolimatta, että heidän hahmojensa lähtökulttuurit ja uudet kotimaat eroavat toisistaan. Romaaneissa näyttäytyvät albanialainen ja iranilainen kulttuuri ovat konservatiivisia ja yhteisöllisiä kunniakulttuureja, joissa miehen ja naisen roolit ovat tiukasti määriteltyjä ja niistä poikkeaminen kantaa ankaria seurauksia. Esimerkiksi Kimiän perinteisiin sukupuolirooleihin sopimaton identiteetti on hankala maassa, jossa sukupuolenkorjaus on laillista mutta homoseksuaalisuus kuolemalla rangaistava teko.

Statovcin päähenkilöiden ollessa syntyjään miespuolisia, Kimiän naiseus asettaa hänet erilaiseen asemaan. *Disorientalin* esittämässä iranilaisessa kulttuurissa naiset ovat lähtökohtaisesti miehistä omaisuutta, ja joko vaimoja, neitsyitä tai prostituoituja. Kimiän on rakennettava identiteettiään ja itsetuntoaan yhteiskunnassa, jossa sekä homoseksuaalisuus että naiseus ovat toisarvoisia, halveksuttuja ja näkymättömiä ominaisuuksia – joskin hänen vanhempiansa vapaamieliset näkemykset naisen roolista tasapainottavat tilannetta. Kimiä käy myös läpi äitiyteen ja lasten saamiseen liittyviä kysymyksiä, kuten mikä merkitys sukuolujen luovuttajan anonyymiydellä ja ranskalaisen yksilökeskeisen yhteiskunnan suppealla perhekäsityksellä on tilanteessa, jossa Kimiä itse on kokenut pakkomuuttajana juurettomuutta ja perhesuhteiden äkillisen katkeamisen.

Sekä Statovci että Djavadi pyrkivät hahmottamaan synnyinmaansa kulttuuria myyttien ja tarinoiden kautta, joita he yhdistelevät narratiiveihinsa vapaasti. Nämä tarinat ovat usein äärimmäisen sukupuolittuneita ja väkivaltaisista, eivätkä tarjoa tilaa vaihtoehtoisille tulkinnoille maskuliinisuudesta, feminiinisydestä tai seksuaali-identiteetistä. Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön voi siis olla tavallistakin monimutkaisempaa hahmottaa omaa identiteettiään suhteessa lähtökulttuuriinsa, ja suoraviivaisten vastausten löytäminen on hankalaa.

Toisaalta länsimainen yhteiskuntakaan ei tarjoa paratiisia. Ranskalaista kulttuuria palvova Sadrien perhe kohtaa uudessa kotimaassaan rasismia, ennakkoluuloja ja välinpitämättömyyttä. Saadakseen hedelmöityshoitoja Kimiän on esitettävä ihan-teellista keskiluokkaista heteropariskuntaa

miestuttavansa kanssa, vaikka Kimiä on suhteessa naisen kanssa. Samaan tapaan *Tiranan sydän*-romaanin Bujar kohtaa matkoillaan ahtaita lokeroita, joissa sukupuoli ja kansallisuus määrittellään binäärisiin, biologisiin ja essentialistisiin käsitteisiin nojaten. Vapaudenkaipuu, kuulomisen halu, pettymys ja vaikeiden kysymysten esittäminen ovat olennainen osa sekä Djavadin että Statovcin hahmojen matkaa.

Sukupuoliroolit ja seksuaaliset normit muodostetaan ja määrittellään suhteessa heteroseksuaaliseen ydinperheeseen, ja konservatiivisissa ja kollektiivisissa yhteisöissä perheen rooli on tässä suhteessa erityisen korostunut. Kun yhteiskunnallinen tuki on heikko tai olematon, yksilö on hyvin riippuvainen perheestään, jolloin hänen mahdollisuutensa poikkeavan identiteetin ilmaisuun on rajallinen. Kun ydinperheyksikkö hajoaa pakkomuuton ja sen aiheuttaman trauman paineessa, syntyy myös katkos perinteisten sukupuoliroolien jatkumoon. Djavadin päähenkilö Kimiä pakenee menneisyyttään ja särkynyttä kotiaan alakulttuuriin, jossa seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli ovat äkkiä merkityksellisiä. Samaan tapaan Statovcin päähenkilöt löytävät itselleen uusia ilmaisumuotoja sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteen matkustamisen ja etäisyyden kautta. Vaikka pakkosiirtolaisuus on kokemuksenä järkyttävä, se pitää sisällään myös mahdollisuuden vapautumiseen ja identiteetin uudelleentulkittamiseen.

Kirjallisuuden uudet tuulet

Sekä Pajtim Statovcin että Négar Djavadin romaanit ovat saaneet osakseen palkintoja, huomiota ja kiitosta, ja niitä on käännetty useille eri kielille. Teoksiin liittyvät arvostelut ja kirjailijoiden haastattelut keskittyvät kuitenkin suurelta osin kulttuurisen moninaisuuden ja rasismien teemoihin, ja ne ovat etusijalla myös kirjojen markkinoinnissa. Kirjojen queer-teeman huomiointi ja siihen liittyvä keskustelu on puolestaan jäänyt näiltä osin vähäiselle huomiolle. Tämä saattaa johtua siitä, että kirjailija joutuu usein jo maahanmuuttajataustansa ja pakolaisaiheensa puolesta marginaaliseen asemaan kirjallisuuskentällä, ja queer-tema saattaisi vaikeuttaa julkaisua ja supistaa lukijakuntaa entisestään. Toisaalta taas esimerkiksi Suomessa pakolaisuuteen ja etnisyyteen liittyvät kysymykset saatetaan kokea seksuaalivähemmistöjen asemaa ajankohdaisempina ja kriittisempinä.

Hanna-Leena Nissilä argumentoi väitöskirjassaan, että kirjallisen elämän yllirajaisuus Suomessa voidaan nähdä myös kirjallisuuden liikkeenä, joka on lähtöisin maahanmuuttajataustaisista kirjailijoista, mutta on vaikuttanut merkittävästi myös suomalaistaustaisten kirjoittajien ilmaisutavan ja maailmankuvan laajenemiseen. Nissilän mukaan tämä on johtanut perinteisten tekstuaalisten konventioiden ja kotimaisten kaanonien purkautumiseen ja uudelleen hahmottamiseen. Statovcin ja Djavadin romaanit ovat erinomainen esimerkki yllirajaisesta kirjallisuudesta, jossa liikutaan valtiollisten ja kulttuuristen rajojen ylitse samaan aikaan uudelleen tulkiten ja haastaen näitä käsitteitä. Ne edustavat tulevaisuuden kirjallisuuskäsitettä, jossa esimerkiksi suomalaista kirjallisuutta ei enää määritellä nationalistisin ja yksikielisyyteen nojaviin perustein.

Kirjallisuudentutkimuksen alueella sekä postkoloniaalinen teoria että queer-tutkimus pyrkivät lähtökohtaisesti haastamaan hegemonisia käsitteitä ja välttämään jähmeitä kategorioita. Postkoloniaalisen teorian kannalta tämä merkitsee ennen kaikkea länsikeskeisen ajattelun kritiikkiä sekä kirjallisuudessa ja kulttuurissa esiintyvien rasististen rakenteiden purkamista, kun taas queer-tutkimus pyrkii haastamaan binäärisiä seksuaali- ja sukupuolijakaumia. Nämä kaksi teoriasuuntausta luovat siis luontevan leikkauspisteen Statovcin ja Djavadin kahtaisten kirjailijoiden ymmärtämiselle. Ottamalla huomioon sekä kulttuuriseen että seksuaaliseen moninaisuuteen liittyvät näkökulmat, teosten teemat avautuvat uudella tavalla, ja käsityksemme inhimillisistä kokemuksista laajenee.

Lähteet

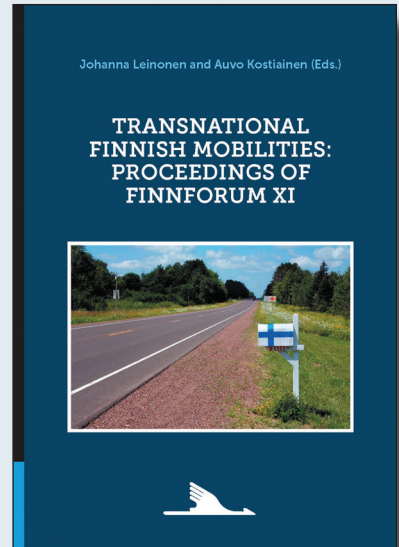
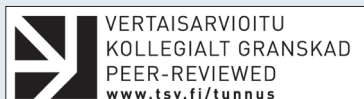
- Djavadi, Négar (2018). *Disoriental*. New York: Europa Editions.
- Nissilä, Hanna-Leena (2016). *”Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku”*. Kirjallisen elämän yllirajautuminen 2000-luvun alun Suomessa. Oulu: Oulun yliopisto.
- Rushdie, Salman [1991] (1992). *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981–1991*. London: Granta Books.
- Statovci, Pajtim (2014). *Kissani Jugoslavia*. Helsinki: Otava.
- Statovci, Pajtim (2018). *Tiranan sydän*. Helsinki: Otava.

Transnational Finnish Mobilities: Proceedings of FinnForum XI

Johanna Leinonen and Auvo Kostiainen (eds.)

This volume is based on a selection of papers presented at the conference FinnForum XI: Transnational Finnish Mobilities, held in Turku, Finland, in 2016. The eleven chapters discuss two key issues of our time, mobility and transnationalism, from the perspective of Finnish migration. The volume is divided into four sections. Part I, *Mobile Pasts, Finland and Beyond*, brings forth how Finland's past – often imagined as more sedentary than today's mobile world – was molded by various short and long-distance mobilities that occurred both voluntarily and involuntarily. In Part II, *Transnational Influences across the Atlantic*, the focus is on sociocultural transnationalism of Finnish migrants in the early 20th century United States. Taken together, Parts I and II show how mobility and transnationalism are not unique features of our time, as scholars tend to portray them. Even before modern communication technologies and modes of transportation, migrants moved back and forth and nurtured transnational ties in various ways. Part III, *Making of Contemporary Finnish America*, examines how Finnishness is understood and maintained in North America today, focusing on the concepts of symbolic ethnicity and virtual villages. Part IV, *Contemporary Finnish Mobilities*, centers on Finns' present-day emigration patterns, repatriation experiences, and citizenship

Research 3. Migration Institute of Finland 2019.

practices, illustrating how, globally speaking, Finns are privileged in their ability to be mobile and exercise transnationalism. Not only is the ability to move spread very unevenly, so is the capability to upkeep transnational connections, be they sociocultural, economic, political, or purely symbolic. Altogether, the volume brings together fresh perspectives on Finnish migration. It is geared toward anyone with a professional or personal interest in research on migration, mobility, and transnationalism.

Price 35 € + delivery costs

<http://kauppa.siirtolaisuusinstituutti.fi/>